

ELŻBIETA KMITA

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Krakowie*

POLSKO-NIEMIECKA WSPÓŁPRACA W DZIEDZINIE AGROTURYSTYKI W LATACH 1992-1998

Agroturystyka została włączona w zakres polsko-niemieckiej współpracy bilateralnej w roku 1992. Od początku koordynatorem programu ze strony polskiej jest Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Oddział w Krakowie⁽¹⁾. Cały dotychczasowy okres współpracy można podzielić na trzy części, a zasadnicze kryterium podziału stanowią cel programu i główny wykonawca ze strony Federalnego Ministerstwa Rolnictwa, Wyżywienia i Leśnictwa Niemiec.

Część I (1992-1993)

Początkowy okres współpracy toczył się pod nazwą „Alternatywne źródła dochodu ludności wiejskiej - Urlop w zagrodzie u rolnika”, a partnerem CDiEwR w jego realizacji była niemiecka firma DG Agroprogres International GmbH z Bonn. Celem programu było wykształcenie kadry multiplikatorów przygotowanych do upowszechniania idei agroturystyki wśród doradców i rolników. Jeśli oceniać budżet i zakres programu to nie było to duże przedsięwzięcie, jednak jego znaczenie dla rozwoju agroturystyki w Polsce jest zasadnicze. W ramach programu zorganizowano dwa szkolenia wyjazdowe do Munsterland i Sauerland w Niemczech, dla potencjalnych koordynatorów pracy doradczej w zakresie agroturystyki w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. W szkoleniu uczestniczyło 48 osób - głównie specjalistki zakładowe ds. wiejskiego gospodarstwa domowego, z prawie wszystkich ówczesnych województw. Wyjazdy studyjne poprzedzało 5-dniowe szkolenie w Krakowie, wg programu CDiEwR „Agroturyzm jako dodatkowe źródło dochodu na wsi”. Obydwie grupy miały okazję wymienić, zdobyte w trakcie szkoleń doświadczenia, w trakcie semina-

(1) Z dniem 2 stycznia 1999 roku Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie weszło w skład nowo powołanego Krajowego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.

rium uzupełniającego „Turystyka wiejska - struktura, organizacje, marketing”, które odbyło się w Krakowie, w listopadzie 1993 roku.

W trakcie szkoleń teoretycznych w Krakowie uczestnicy poznali zasady podejmowania decyzji o rozpoczęciu przedsięwzięcia turystycznego, zasady rozpoznawania zasobów i walorów turystycznych środowiska, podstawy marketingu w turystyce wiejskiej, przepisy prawne i sanitarne obowiązujące przy prowadzeniu tej działalności. Był to pierwszy, kompleksowy kontakt doradztwa z problematyką agroturystyki.

Wyjazd studyjny do Niemiec uzupełniał teoretyczne szkolenia w kraju i został oceniony przez uczestników jako bardzo przydatny w pracy na rzecz rozwoju agroturystyki. Uczestnicy szkolenia za najistotniejsze uznali osobiste doświadczenie, co było możliwe dzięki zakwaterowaniu w gospodarstwach agroturystycznych oraz uczestniczeniu w wybranych atrakcjach. Pozwoliło to uczestnikom:

- zrozumieć ideę agroturystyki; zapoznać się z organizacją i standardem bazy noclegowej, przekonać się, że proste, na pozór nieatrakcyjne zajęcia wiejskie można uczynić dobrze sprzedającą się ofertą;
- zrozumieć znaczenie agroturystyki dla rozwoju i wzbogacenia infrastruktury środowiska lokalnego, generowania nowych źródeł dochodu oraz możliwości promowania wartości lokalnych;
- uświadomić sobie konieczności integracji działań środowiska lokalnego na rzecz rozwoju agroturystyki.

Uczestnicy uświadomili sobie potrzebę dynamicznego traktowania gospodarstwa rolnego jako warunku jego skutecznego funkcjonowania w zmieniającej się sytuacji rynkowej, przełamali swój sceptycyzm wobec agroturystyki, zyskali wiedzę, umiejętności i materiały metodyczne pozwalające skuteczniej prowadzić działalność szkoleniową i doradczą wśród rolników⁽²⁾.

Jednym z rezultatów pierwszego wyjazdu studyjnego do Niemiec jest też film dydaktyczny pt.: „Agroturystyka w Niemczech”⁽³⁾, wykorzystywany z powodzeniem do dziś na szkoleniach dla kwaterodawców, lekcjach szkolnych, a nawet zajęciach akademickich.

Doświadczenia zdobyte na szkoleniach w Polsce i w Niemczech zaowocowały konkretnymi działaniami podjętymi przez doradców na terenie swoich województw. Najważniejsze z nich to:

- Prowadzenie wśród mieszkańców wsi podstawowej działalności informacyjnej na temat agroturystyki. Popularyzacja idei w lokalnej prasie rolniczej.

(2) Por. E.Kmita: „Doświadczenia doradztwa rolniczego w rozwoju agroturystyki w Polsce”. [w:] Doradztwo w rozwoju agroturystyki. Materiały konferencji naukowej SGGW Warszawa, 26 listopada 1997.

(3) „Agroturystyka w Niemczech”, film, czas emisji 47’30. Studio VIDEO CDiEwR, Kraków 1993.

- Prowadzenie działalności szkoleniowej dla różnych grup zainteresowanych: szkolenie kadry własnej w ODR-ach, potencjalnych i już działających usługodawców, kobiet zrzeszonych w KGW, nauczycieli szkół rolniczych, członków różnych grup wspierających rozwój agroturizmu.
- Zachęcanie do współpracy różnych podmiotów, w ramach społeczności lokalnej. Działania zmierzające do zainteresowania gmin tym kierunkiem rozwoju.
- Współpraca na szerszej płaszczyźnie z instytucjami i organizacjami zainteresowanymi pracującymi na rzecz rozwoju turystyki.
- Inspirowanie rolników do tworzenia grup celowych (stowarzyszeń agroturystycznych, zrzeszeń itp.).
- Promocja gospodarstw agroturystycznych i gmin letniskowych, głównie poprzez wydawanie katalogów, folderów i ulotek.
- Podejmowanie działań wspierających rozwój agroturystyki związanych z estetyzacją, higienizacją i ochroną środowiska.

Według ankiety przeprowadzonej przez CDiEwR, ponad połowa osób uczestniczących w seminarium uzupełniającym w listopadzie 1993 roku, oprócz działań wynikających z obowiązków służbowych, zaangażowała się w pracę społeczną na rzecz agroturystyki poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju grupach wspierających, organizacjach i instytucjach (stowarzyszenia agroturystyczne, towarzystwa, Uniwersytet Ludowy itp.).⁽⁴⁾

Na wysoką efektywność wyjazdów studyjnych miał z pewnością wpływ starannie przygotowany program, odpowiadający w pełni na zgłoszone zapotrzebowanie i jego perfekcyjna realizacja. Oprócz wiedzy i umiejętności uczestnicy szkoleń zostali zarażeni ideą i pobudzeni do działania. O skali zaangażowania doradztwa rolniczego w rozwój agroturystyki mogą zaświadczyć liczby. Już latem 1996 opieką Ośrodków Doradztwa Rolniczego objętych było 2 500 obiektów wiejskiej bazy noclegowej.⁽⁵⁾ Do końca grudnia 1998 roku liczba ta uległa podwojeniu.⁽⁶⁾ Na 27 powstałych do marca 1997 roku stowarzyszeń agroturystycznych 17 zawiązało się z inspiracji doradcy ODR. Ośrodki Doradztwa Rolniczego udzieliły lokalu na siedzibę 10 stowarzyszeniom, w 5 przypadkach ODR został oficjalnym członkiem wspierającym. Wg opinii liderów stowarzyszeń aż w 20 przypadkach ODR udzielił stowarzyszeniom niezbędnego wsparcia w postaci: szkoleń i doradztwa, nieodpłatnego świadczenia usług, promocji i dotacji

(4) Efektywność szkoleń z zakresu agroturystyki prowadzonych przez CDiEwR O/Kraków, we współpracy z DG Agropgress Int.GmbH 1992-1993. Sprawozdanie wewnętrzne CDiEwR, Kraków 1993.

(5) Por. Raport o stanie wiejskiej bazy noclegowej w Polsce. PHARE TOURIN II, Kraków 1997.

(6) Badania ankietowe, własne 1998.

na cele statutowe.⁽⁷⁾ Do końca 1998 roku 486 wiejskich obiektów noclegowych otrzymało znak jakości w systemie kategoryzacji nadzorowanym przez Polską Federację Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”⁽⁸⁾.

Osiągnięcie tak dużego postępu w rozwoju agroturystyki nie było by możliwe bez istotnego udziału fundacji, ośrodków akademickich, funduszy Ministerstwa Rolnictwa oraz UKFiT i programów pomocowych, w tym głównie PHARE. Nie zmienia to jednak faktu, że szkolenia w ramach polsko-niemieckiego projektu przygotowały podstawy do profesjonalnego rozwoju agroturystyki w Polsce.

CZEŚĆ II (1995-1996)

Kolejny etap współpracy został nazwany „Turystyka wiejska - krokiem w kierunku rozwoju wsi. Doradztwo dla doradców”, a jego wykonawcą ze strony niemieckiej była firma consultingowa Kombi Consult GmbH, Berlin. Celem było wypracowanie modelowych struktur organizacyjnych w wybranych wsiach, dla których agroturystyka stanowić mogła podstawę dalszego rozwoju. Program prowadzony był w oparciu o wcześniej zdobyte doświadczenia rozwoju wsi poprzez agroturystykę, prowadzonych przez Niemieckie Ministerstwo Rolnictwa, w ramach odrębnego projektu, w Chmielnie na Kaszubach i w Walimiu w Górach Sowich. Powodzenie zastosowanej tam metody pracy doradczej, zwłaszcza widoczne w Chmielnie, skłoniło do jej szerszego wykorzystania w odniesieniu do innych regionów kraju. Ogólnopolską promocję programu i proponowanych metod pracy przeprowadzono w trakcie seminariów informacyjno-szkoleniowych dla koordynatorów doradztwa w zakresie agroturystyki, które miały miejsce we wspomnianych wcześniej Chmielnie i Walimiu. Wyboru wsi do udziału w programie dokonano na podstawie specjalnie opracowanych ankiet. Podstawą oceny były walory środowiska naturalnego predestynujące obszar od rozwoju turystyki wiejskiej, pozytywne nastawienie mieszkańców i samorządu lokalnego do rozwoju turystyki oraz zgoda na ścisłą współpracę ze strony ODR. Do programu wybranych zostało 14 wsi.

Tabela 1

Wsie uczestniczące w projekcie „Turystyka wiejska krokiem w kierunku rozwoju wsi. Doradztwo dla doradców” w latach 1995-1996.

Wieś projektowa	Gmina	Województwo
Bielice Nowe	Krzyż	pilskie
Chruściel	Płoskinia	elbląskie
Ciężkowice	Ciężkowice	tarnowskie
Janów	Janów	częstochowskie
Kampinos	Kampinos	warszawskie
Momoty Górne	Janów Lubelski	tarnobrzeskie

(7) Badania ankietowe własne. Strzembicki, Kmita 1997.

(8) Polska. Mapa agroturystyczna. Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, Indeed Poland sp. z oo., Warszawa 1998.

Wieś projektowa	Gmina	Województwo
Pile	Borne Sulinowo	koszalińskie
Rybno	Rybno	ciechanowskie
Skierbieszów	Skierbieszów	zamojskie
Sucha	Grębków	siedleckie
Swornegacie	Chojnice	bydgoskie
Tarnawiec	Kuryłówka	rzeszowskie
Wetlina	Cisna	krośnieńskie
Wojciechów	Wojciechów	lubelskie

Na dobór wsi miało wpływ dążenie do stworzenia modelowych rozwiązań zróżnicowanych pod względem regionu, struktury społeczno-ekonomicznej, tradycji turystycznych i charakteru potencjalnego ruchu turystycznego.

Podstawą pracy projektowej we wsiach było „doradztwo dla doradców”. W praktyce oznaczało to kierowanie projektem w konkretnej wsi przez wyznaczonego, przez macierzysty ODR, specjalistę rejonowego. Program rozwoju wsi oparto o metodę rozwoju kompleksowych struktur socjalnych MEKSS, której podstawowymi zasadami są:

- **ujęcie całościowe:** każdy mieszkaniec wsi, w zależności od zainteresowań oraz możliwości może wziąć udział w pracy lub służyć radą w wyznaczaniu i realizacji zadań projektu;
- **pomoc ku samopomocy:** koncepcja rozwoju wsi jest długim procesem, w którym uczestniczą mieszkańcy wsi; doradca nie przedkłada gotowych koncepcji, a jedynie zapewnia transfer wiedzy; po zakończeniu pracy doradczej mieszkańcy wsi sami są zdolni do realizacji i sterowania zamierzonymi celami;
- **orientacja na ochronę środowiska naturalnego:** praca doradcza zmierza do uświadomienia konieczności oszczędnego gospodarowania zasobami naturalnymi i wskazywania racjonalnych rozwiązań w tym zakresie, tworząc w ten sposób podstawy turystyki przyjaznej dla środowiska;
- **samoistna długotrwała kontynuacja:** aktywne zaangażowanie mieszkańców wsi w realizację projektu wykształca zdolność samoorganizacji, współdziałania i współpracy z otoczeniem instytucjonalnym turystyki i prowadzi do samodzielnej kontynuacji procesu rozwoju przez społeczność lokalną.

Modelowa struktura organizacyjna pozwalająca na osiągnięcie powyższych założeń zawiera elementy zawarte w rycinie 1.

Zasadniczy trzon struktury stanowi **grupa projektowa**, którą tworzą mieszkańcy wsi zainteresowani czerpaniem korzyści materialnych z rozwoju turystyki: kwaterodawcy, restauratorzy, rzemieślnicy, itp. Poprzez podział funkcji w grupie projektowej tworzą się **grupy robocze**. Grupy robocze, w zależności od specyfiki problemów, występujących w danej wsi i zakresu działalności zaplanowanej przez członków grupy projektowej, realizują zadania dotyczącej różnych zagadnień, np.: infrastruktury wsi, obyczajów, historii, sportu, czasu wolnego, zrzesza-

nia się, marketingu, itp. Grupy robocze tworzą się w wyniku uzgodnień na pierwszych dwóch, trzech zebraniach grupy projektowej. W **Radzie Doradczej** skupione są osoby, które nie czerpią bezpośrednich korzyści materialnych z agroturystyki, ale dostrzegają jej znaczenie i wspierają ją ze względów prestiżowych, emocjonalnych bądź przez wzgląd na zajmowane stanowisko. Mogą się więc w niej znaleźć przedstawiciele urzędów państwowych, banków, biur turystycznych, związków branżowych, środków masowego przekazu jak również potencjalni sponsorzy. Jedną z funkcji rady doradczej jest tworzenie przyjaznego klimatu wokół rozwoju agroturystyki we wsi/gminie. **Zebranie wiejskie** zwoływane jest w pewnych stałych odstępach czasowych i służy informowaniu społeczności lokalnej o postępach prac. Całość oparta jest o ścisłą współpracę z **administracją gminy**.

Ryc. 1

Struktura organizacyjna wsi projektowej wg MEKSS, zmodyfikowana dla potrzeb projektu: „Turystyka wiejska krokiem w kierunku rozwoju wsi. Doradztwo dla doradców”

Efekty projektu w poszczególnych wsiach były pod koniec 1996 roku bardzo zróżnicowane. Przyczyn należy upatrywać w zróżnicowaniu: m.in. stanu wyjściowego, stopnia przygotowania i aktywności lokalnej społeczności, zaangażowania władz lokalnych oraz predyspozycji doradców - kierowników projektów. Praca w ramach projektu zaowocowała – między innymi - zawiązaniem i rejestracją dwóch stowarzyszeń agroturystycznych, tj. Skierbieszowskiego Stowarzyszenia Kwaterodawców oraz Lubelskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego z siedzibą w Wojciechowie.

Wszystkich efektów projektu nie można było oczekiwać bezpośrednio po jego zakończeniu. Wymierne działania projektu to z pewnością powstanie nowych kwater wiejskich we wsiach projektowych (w wielu wsiach pierwszych kwater), poprawa jakości zakwaterowania, aktywizacja lokalnych środowisk, ustalenie powiązań pomiędzy kluczowymi postaciami. Projekt upowszechnił metodę rozwoju struktur socjalnych MEKKS. Wykształconych zostało ponad 30 multiplikatorów, którzy zostali wyposażeni w wiedzę i podręcznik doradcy.

CZEŚĆ III (1997-1998)

Ostatnie dwa lata bilateralnej współpracy to kontynuacja programu „Turystyka wiejska - krokiem w kierunku rozwoju wsi. Doradztwo dla doradców”, w wybranych wsiach projektowych. Wykonawcą projektu ze strony Niemieckiego Ministerstwa Rolnictwa była firma Mediatour Werbegesellschaft mbH, Grosshansdorf. Celem projektu było utrwalenie i doskonalenie struktury organizacyjnej wypracowanej w poprzedniej części projektu oraz rozwój produktu turystycznego i urynkowanie oferty turystycznej wsi. Stopień osiągniętego rozwoju, wola uczestnictwa w programie, doświadczenia organizatorów z pierwszego etapu i budżet projektu, zdecydowały o wyborze 7 spośród 14 wsi do kontynuowania programu.

Tabela 2

Wsie uczestniczące w projekcie „Turystyka wiejska krokiem w kierunku rozwoju wsi. Doradztwo dla doradców” w latach 1995-1998

Wieś	Gmina	Województwo
Chruściel	Płoskinia	elbąskie
Momoty Górne	Janów Lubelski	tarnobrzeskie
Skierbieszów	Skierbieszów	zamojskie
Swornegacie	Chojnice	bydgoskie
Tarnawiec	Kurkówka	rzeszowskie
Wetlina	Cisna	krośnieńskie
Wojciechów	Wojciechów	lubelskie

Wspomniane wyżej względy zdecydowały, że większość wsi wybranych do kontynuacji projektu to wsie zlokalizowane w południowo wschodniej części kraju, co z pewnością związane jest z potrzebą istotnych przemian w strukturze wsi tego regionu i wynikającą stąd aktywnością mieszkańców w poszukiwaniu alternatyw dla rolnictwa.

W porównaniu z poprzednim etapem, punkt ciężkości projektu został przesunięty na bezpośrednie działania doradcze i szkoleniowe we wsiach projektowych. Tematyka wizyt ekspertów niemieckich we wsiach projektowych została dostosowana do bieżących potrzeb lokalnych. Szkolenia w terenie dotyczyły zwłaszcza rozszerzenia oferty o atrakcyjne formy spędzania wolnego czasu, ra-

chunku ekonomicznego działalności turystycznej oraz promocji ofert. W okresie od grudnia 1997 do grudnia 1998 odbyło się także 5 szkoleń w Krakowie oraz dwa wyjazdy studyjne do Niemiec. Dodatkowo, poza budżetem projektu, zorganizowany został wyjazd studyjny do Austrii. Podczas gdy szkolenia w Krakowie służyły przede wszystkim uaktualnieniu wiedzy na tematy związane z dynamicznie rozwijającą się turystyką wiejską („Ustawa o Usługach Turystycznych”, „System kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej”, itp), tematyka wyjazdów studyjnych poświęcona była głównie rozwojowi regionalnemu. Przy zachowaniu wiodącej roli kierownika projektu, pełnionej przez rejonowego specjalistę ODR (wspieranego specjalistę zakładowego, pełniącego funkcję koordynatora), poszerzona została znacznie grupa odbiorców szkoleń organizowanych w Krakowie lub w formie zagranicznych wyjazdów studyjnych. Taką szansę stworzyło ograniczenie liczby wsi projektowych. Z punktu widzenia rozwoju wsi, bardzo korzystnym okazała się możliwość wspólnego uczestnictwa w szkoleniach przedstawicieli wszystkich podstawowych podmiotów struktury organizacyjnej projektu z poszczególnych wsi projektowych, tj.: doradców, kwaterodawców - członków stowarzyszeń, przedstawicieli władz samorządowych. Wspólne zdobywanie doświadczeń, współpraca na zajęciach, spotkania kuluarowe stymulująco wpłynęły na integrację osób zaangażowanych w rozwój poszczególnych wsi projektowych, co w większości przypadków zwiększyło efektywność pracy projektowej.

W tym etapie współpracy wsie objęte programem rozbudowały i utrwaliły struktury organizacyjne. We wszystkich wsiach działają formalne organizacje kwaterodawców wiejskich. Część z nich zawiązała się w wyniku projektu, niektóre wsie włączyły się aktywnie w działalność większych stowarzyszeń, obejmujących swoim zasięgiem statutowym teren danej wsi. Organizacje zawiązane w wyniku projektu stopniowo rozszerzają swoją działalność poza obszar gminy. Lubelskie Stowarzyszenie Agroturystyczne, które powstało z inicjatywy grupy projektowej w Wojciechowie, jest stowarzyszeniem o zasięgu wojewódzkim, a także inicjatorem zawiązanie Związku Stowarzyszeń Agroturystycznych Lubelszczyzny, który ma skupić wszystkie działające dotychczas na terenie nowego województwa lubelskiego stowarzyszenia agroturystyczne. Organizacje kwaterodawców działające we wsiach projektowych należą do Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”.

Wyraźnie zwiększyło się też zaangażowanie samorządów lokalnych w realizację projektu, co przejawiało się nie tylko frekwencją na szkoleniach i spotkaniach, ale też wzrostem nakładów gminnych na inwestycje sprzyjające rozwojowi turystyki. Wiele inicjatyw jest ściśle podporządkowanych turystycznemu kierunkowi rozwoju gmin. Przykładowo można wymienić wyznaczenie i oznakowanie leśnej trasy spacerowej w gminie Kuryłówka, czy szlaku rowerowego w Skierbieszowie. W przygotowaniu jest budowa zbiorników wodnych dla celów rekreacji w Skierbieszowie i Wojciechowie oraz centrum sportowo-rekre-

acyjnego przy szkole podstawowej w Swornegaciach. Władze gminne w większym stopniu partycypują w kosztach promocji: wydają foldery gminne, dotują katalogi agroturystyczne, wspierają lokalne punkty informacji turystycznej, poprzez udostępnienie lokalu, wyposażenie punktu, opłatę pracownika, itp. W trzech, z siedmiu gmin uczestniczących w projekcie, utworzono w Urzędzie Gminy stanowisko ds. turystyki. Na podkreślenie zasługuje także wspieranie przez gminy działalności stowarzyszeń agroturystycznych. Przejawia się to m.in. w pokrywaniu kosztów delegacji członków stowarzyszeń na szkolenia prowadzone w ramach projektu oraz na targi turystyczne. Oryginalny sposób wsparcia działalności stowarzyszenia ma miejsce w Gminie Chojnice, gdzie decyzją Zarządu Gminy opłaty klimatyczne należne gminie za pobyt gości w kwaterach zrzeszonych w Stowarzyszeniu są przekazywane na konto Stowarzyszenia.

Zgodnie z założeniami projektu, wykrystalizował się przyszły, turystyczny wizerunek wsi nabierając indywidualnego charakteru w poszczególnych wsiach, co znalazło swoje odzwierciedlenie w programach rozwoju turystycznego gmin. Na przykład, bazą dla turystyki wiejskiej w Wojciechowie będą czynne gospodarstwa rolne, kowalstwo artystyczne, kuchnia regionalna oraz sprzedaż bezpośrednia tradycyjnych produktów wiejskich. Rozwojowi Wojciechowa sprzyjać będzie ścisła współpraca z uzdrowiskiem w pobliskim Nałęczowie. Już dziś osoby wypoczywające w gospodarstwach agroturystycznych w Wojciechowie mogą korzystać z zabiegów Leczniczych w Nałęczowie z 30% zniżką.

Po 4 latach współpracy, w siedmiu wsiach objętych projektem, funkcjonują 72 kwatery wiejskie, dysponujące łącznie ok. 600 miejscami noclegowymi. Warto zaznaczyć, że tylko w Swornegaciach w woj. bydgoskim i Wetlinie w Bieszczadach działalność turystyczna prowadzona była przed rozpoczęciem projektu. W pozostałych pięciu wsiach kwatery wiejskie i pierwsi gości pojawili się dopiero po 1995 roku. Ruch turystyczny rozwija się dynamicznie zarówno we wsiach „odkrytych” dla turystyki przez projekt, jak i wcześniej znanych i odwiedzanych przez turystów, choć jego uważna analiza ujawnia pewne zdecydowane różnice

Ruch turystyczny we wsiach, które rozpoczęły działalność turystyczną wraz z rozpoczęciem projektu systematycznie się zwiększa, jednak nie tak gwałtownie jak we wsiach, które miały wcześniejsze doświadczenia turystyczne. Podczas, gdy w Wojciechowie, Momotach i Wetlinie, ruch turystyczny w ostatnim sezonie ujawnia pewną tendencję do stabilizowania się na określonym poziomie, w Swornegaciach jest on wciąż bardzo gwałtowny. Może to niestety oznaczać nadmierny rozwój turystyczny tej wsi, prowadzący w konsekwencji do przekroczenia pojemności turystycznej i utraty wizerunku właściwego turystyce wiejskiej. Przykład ten odzwierciedla, obserwowany w kraju, niekorzystny trend do nadmiernej urbanizacji wsi turystycznych w wyniku niekontrolowanego rozwoju turystyki.

W trakcie przeprowadzonego na zakończenie projektu podsumowania, w którym uczestniczyli poza doradcami także kwaterodawcy i członkowie samo-

rządów, cały projekt realizowany w latach 1995-1998 został bardzo wysoko oceniony. 41% uczestników seminarium uznała projekt za interesujący, 59% stwierdziło, że „nauczyli się bardzo dużo”; nie było ani jednej negatywnej opinii w tym zakresie. Jako najbardziej pozytywne elementy projektu uczestnicy uznali zdobycie nowych doświadczeń i wiedzy oraz poznanie metodyki pracy projektowej. Wszyscy uczestnicy seminarium ocenili wysoko metody pracy projektowej: bardzo pozytywnie - 68%, pozytywnie - 32%. Zwrócono uwagę na korzyści płynące z wyjazdów studyjnych. Podkreślono wartość pracy zespołowej we wsiach.

Największe trudności, które pojawiały się w pracy projektowej związane były, zwłaszcza w początkowym etapie, ze sceptycyzmem rolników wobec agroturystyki, niedostrzeganiem możliwości i perspektyw z rozwoju turystyki we własnych gospodarstwach i we wsi. Problemem była też aktywizacja konkretnych grup lokalnych, nawiązanie współpracy pomiędzy kluczowymi podmiotami. Wraz ze wzrostem zaangażowania pojawiły się trudności związane ze ścieraniem się różnych poglądów, walką o zdobywanie pozycji oraz, niestety, konflikty. Obecna na seminarium przedstawicielka Federalnego Ministerstwa Rolnictwa Niemiec określiła ten fakt jako naturalny element rozwoju, który odpowiednio pokierowany stanowi twórczą drogę postępu. Uczestnicy seminarium oczekują większej pomocy na miejscu (32%), możliwości szerszej wymiany doświadczeń pomiędzy kolegami z innych wsi projektowych (18%) oraz jeszcze więcej informacji fachowych (14%). Aż 36% uczestników oczekiwałaby większego uznania dla pracy projektowej ze strony swoich przełożonych.

Dalsze losy współpracy polsko-niemieckiej w dziedzinie turystyki wiejskiej w Polsce nie są jeszcze znane. Mimo pewnego zmęczenia doradców i członków społeczności lokalnych w poszczególnych wsiach intensywnością prac w projekcie uczestnicy spotkania podsumowującego uznali za celowe kontynuowanie projektu, proponując jego ukierunkowanie na rozwój regionalny.